

Bertha Zoltán

Az iskolateremtő nagyság mintaképe

Görömbei András emlékére

Emberfeletti helytállás minden téren. Tudósként, tanárként, szerkesztőként, irodalmi vezéregyéniségként, generációkat nevelő, történelemformáló szellemi-közéleti személyiségként egyaránt: Görömbei András morális sorsvállalása nemcsak példaszzerű, de elképesztő erejű és lenyűgöző hatású is volt. Tiszapolgári parasztcsaládjából meg a győri bencések iskolájából is a megalkuvás nélküli ember-, hazas és értékszeretetet hozta. A hűség, a munkabírási, a kötelességtudat és a feladatvállalás erkölcsét és éthoszáét. Már debreceni egyetemistaként kitűnt társai közül, de mindig megbecsülte, akikkel együtt indult, s akikkel végig a kommunizmus sűrű sötét évtizedein keresztül közösen vívták eszmei szabadságharcukat az autentikus magyar szellemiség érvényesüléséért. Édesapja 56-os ártatlan elítéltként rabságot is szenvedett, hát hogyné látta volna a fia is, hogy mi folyik ebben az országban: nemzetcsönkítés, méltánytalan értékszűkítés, bűnös lélekpusztítás és hazaárulás. Irodalomtörténész, kritikusi pályafutását azonnal a teljes magyar irodalom feltérképezésével kezdte – és folytatta mindhalálíg. Mennyiségben és minőségben páratlan jelentőségű publikációival szisztematikusan áttekintette az egész magyar literatúrát, egyszemélyben elkészítette a magyar irodalom történetét is a kezdetektől máig, és sorra főként a modern, huszadik századi klasszikusoktól a sokáig (olykor napjainkig) elhallgattatott, háttérbe szorított régebbi és kortárs alkotókig mindenkiről értekezett, monumentális tanulmányköteteket szentelve a nemzeti irodalom törzsét képező nagyoknak és az ő nyomdokukba lépő hagyományfolytatóknak. Ady, Móricz, Babits, Illyés, Németh László, Veres Péter, Erdélyi József, Juhász Ferenc, Lázár Ervin, Szécsi Margit, Ágh István, Ratkó József, Buda Ferenc, Utassy József, Balázs József, Baka István – sorolhatnánk a végtelenségig, de legalább azokig, akikről külön több kiadást megért alapvető monográfiákat is írt: Sinka István, Nagy László, Sütő András, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár. Ez utóbbi káprázatos szép versében (*Litániás dicsérő ének – Görömbei András hatvan évére*) így köszöntötte 2005-ben hatvanéves testvéri barátját: „fénylenek azt hiszem / megáldott helyszínek: / POLGÁR–GYŐR–DEBRECEN / oskolák s egyetem... / éveket elrejtő / kivált a Nagyerdő / közepén 'szegletkő' / műveket megtermő / életet éltető / hiteket megtartó / professzor-temető... // Volt itt minden rontás / irigység gonoszság / köpönyegforgatás / kaméleon-ország / barátság-felbomlás / harsány szórobajlás! // De kivételt is láss! / Elkerülte romlás / Ő volna az nem más / **Görömbei András:** / neve tiszta zengés / hatvan év szelídség / szüntelen virrasz-

tás / másokért lemondás / példával tanítás / megértő figyelem / sistergő türelem / ritka önfegyelem / közöttünk kegyelem.”

S a népi irodalom és modernizált, mitizáló folytatódása arra ösztönözte a líra, az epika, a dráma, az esszé, a napló és minden más műfaj enciklopédikus lángelméjű kutatóját, hogy felmutassa: a reális és önmagunkat megtartó nemzeti önismeret és öntudat egyszerre irodalmi érték is lehet, ha a nyelvművészet olyan fokon jelentkezik, mint a felsoroltaknál és egész nemzedékeiknél. Vagyis mindig azt tartotta és tanította, hogy a nemzeti sorskérdések kiiktathatatlanok az irodalmi autonómia szabadságterületeiről. Az azonosságtudat nem sorvaszt, hanem bővít és gazdagít. Erősít és szilárdít. Emberségben, magyarságban. Őt idézve: „Az irodalom nyilvánvalóvá tette azt, hogy a nemzettudat átértékelése, megtisztítása, kitágítása, humanizálása, szociális és morális értékekkel való telítése létfeltétele a nemzetnek.” Féltette irodalmunkat az elszegényedéstől, az olyan értéktévesztéstől, sőt értékvesztéstől, amellyel bizonyos írók szándékosan kívánják magukat kivonni a nemzeti lelkiismeretet megszólaltató, a közösségi gondokat demonstráló felelősségérzet kötelmei alól. Nem kárhoztatott semmilyen irányzatot. De azt sem hagyhatta szelíd, bár határozott szó nélkül, ha a megcsonkított ország csonkult kultúraszemléletét akarták ráerőszakolni a társadalomra. A teljesség jegyében és ígézetében, olyan időkben is, amikor az még egzisztenciális veszélyekkel járó kiállást és hősiességet jelentett, írta meg nagy úttörő, átfogó és összefoglaló könyveit a felvidéki, az erdélyi, a délvidéki, a kárpátaljai, az őrvidéki kisebbségi magyar irodalmakról, s nagyszerű tanulmányait a nyugati, a tengerentúli, az emigrációs magyar irodalom kiválóságairól. Megint csak jeles nevek özöne – és ugyancsak pusztán jelzésszerűen –, akiknek teljes pályaképét máig érvényesen festette elénk: Kós Károly, Kuncz Aladár, Dsida Jenő, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Székely János, Szabó Gyula, Szilágyi Domokos, Szilágyi István, Páskándi Géza, Farkas Árpád, Fábry Zoltán, Peéry Rezső, Dobos László, Duba Gyula, Gál Sándor, Tózsér Árpád, Grendel Lajos, Zalabai Zsigmond, Fehér Ferenc, Vári Fábrián László, Márai Sándor, Szabó Zoltán, Gombos Gyula, Cs. Szabó László – és így tovább. Végtelesen tisztelte az előtte járó irodalmárokat is: legfőképpen Czine Mihálytól tanulta, hogy az irodalmat megszerettetni a nagyközönséggel is: misszió. Czinét, akit ő temetett (mint Sütőt vagy Balázs Józsefet, Nagy Gáspárt is) abban is követte, hogy mellette és utána ő képviselte legigazabban és ő hordozta leghitelesebben a magyar nemzeti sorsirodalom prófétikus „vándorprédikátora” szerepét. A legkisebb faluban is ugyanolyan szeretettel és világossággal, egyszerűen és tömören, (mások rabulisztikus szóömlenyeivel szemben) kristályos tisztán és megragadó elevenséggel beszélt az irodalom nyelv-, nemzettudat-, történelemismeret-, szabadságigény-alkító hivatásáról és küldetéséről, mint amikor a legmagasabb fokon akadémiai kutatóintézeteket és szellemi-kulturális önépítő, nemzetszervező

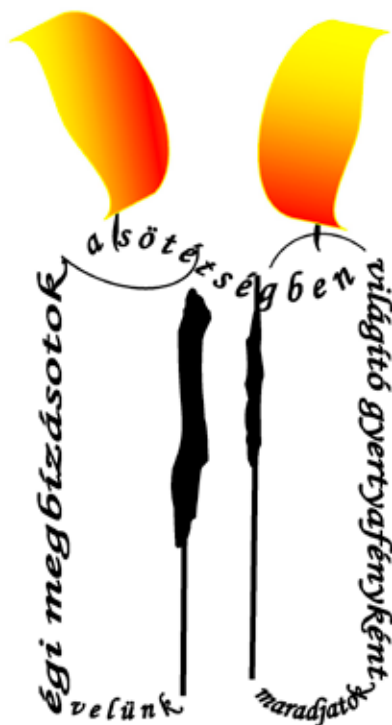
műhelyeket alapított Kolozsvártól Lendváig. És újra csak nagy irodalomtörténész elődeit és kortársait méltatva – Barta Jánostól Kovács Kálmánig, Béládi Miklóstól Kiss Ferencig, Grezsa Ferenctől Borbándi Gyuláig, Imre Lászlótól Márkus Béláig –, akiket legjobban szeretett, és akiknek a törekvéseit a történelmi idő is igazolta a rendszerváltozás után: hogy végre nincsenek már legalább szellemi sorompók Sepsiszentgyörgy és Beregszász, Pozsony és Újvidék között. A Kárpát-haza egységét munkálta Görömbei András egész életében, rendíthetetlenül és politikai rendszerektől és időktől függetlenül, végig egyenes tartással és gerinccel. A szellemi nemzetegyesítés apostolaként véghezvitt történelemalakító tetteinek lehettünk szemtanúi sok évtizeden át, sőt ezáltal kicsit talán részesei is történelemigazító cselekedeteinek. A demokratikusnak és igazságosabb rendet hozónak remélt átalakulás egyik legmarkánsabb előkészítője volt, mindenütt hallatta a szavát, és mindenütt arra biztatott, hogy a magyar élet emelkedő élet legyen, a fölöttünk húzódó értékek örök magyar égboltjához közelítsen vagy tartsa magát, a bennünk annyiszor megtiport erkölcsi, vallási, spirituális, kulturális, önérzeti, társadalmi értéktudat kiteljesítésével; a nemzet pedig emelkedjék és ne hogy véletlenül még mélyebbre süllyedjen. Olyan szózatokként hangzottak ezek az intelmek, amelyeknek megfogalmazójáról és amelyeknek hallatán gyakran Németh László Széchenyiről szóló egyik gondolata juthatott eszünkbe: „A szellemi ember életének legszebb pillanata, mikor önmagát eszményével a jóról összeolvaszthatja.” Merthogy etikum, esztétikum és a létéért viaskodó egyén, művész, közösség, nemzet szellemisége szétválaszthatatlan, még nyomorító időkben is: hiszen (megint őt idézve) az „ötvenes évek elejétől a rendszerváltásig tartó évtizedek irodalma úgy is olvasható, mint a magyarság szellemi-erkölcsi szabadságharcának esztétikai foglalata”; az „1956-os forradalom szellemiségét is irodalmunk tartotta ébren”; és „irodalmunk a nemzettudat szerves részévé tette a sokféle szórt magyarság szellemi összetartozásának a vállalását és erősítését” is. „Sokféle érték van egy irodalomban, de nem véletlen az, hogy egy-egy nemzet tudatában azok a művek élnek közösségformáló erőként, amelyekben a nemzet létének igazsága lép működésbe.” Ezt a nehéz időkből is ránk hagyományozódó felemelő örökséget pedig tilos elherdálnunk. Sem az akármilyen körülmények között is megőrzött mintaállító identitás, megóvott személyes és közösségi sajátosság méltósága, sem az univerzális emberi eszmények nem engedhetik ezt.

Az egyetemes magyar irodalmi kultúra gondját viselte tehát mindenkoron, és ahogy Ágh István beszélt róla: „nyelve világos, logikája pontos, szeretete sugárzó. Főlényes biztonsággal vitatkozik, és higgadt marad minden fortélyos merénylettel szemben. Én a paraszti eredetben gondolom emberi tartásának okát, s ahogy az elmúlt rendszereket megszenvedte, csak a tudásban bízhatott, és bámulatos szellemi kincset halmozott föl, melyet ösztönös intelligenciával képes érvényesí-

teni.” Nemzetmentés, értékváltás, értékközvetítés volt ez különleges és kivételes formában, nagyságban, egyszersmind varázslatosan megigéző szerénységgel; a szent ügyek iránti alázattal, de soha nem megalázkodva senki előtt. És önzetlenül, áldozatosan emberfeletti erőfeszítéseket téve a magánember által is, hogy saját tudományos, kutatói, előadói, közéleti életműve mellé felsorakoztathassa azokat a nemzedékeket, amelyeket ő nevelt, s akiknek a legtöbbje ma is mint mesterére tekint rá örök időkre. Mert a 2013. június 22-én Magyar Örökség-díjjal is kitüntetett Kossuth-díjas akadémikus Görömbei András immár a Nagy Lászlók, a Ratkó Józsefek, a Sütő Andrások társaságában, Illyés, Németh László, Sinka szellemsugarában elhelyezkedve okítja, istápolja tovább a jóra való fiatalokat, akiket még érdekelt az irodalom, a magyarság, a magyar kultúra sorsa. Aki őt olvassa, s az ő szavain keresztül ismerkedik a valódi magyar kultúra jellegadó sajátosságaival – értve ezen, hogy létezésünk legnemesebb titkaiból a legtöbbet irodalmunk tár fel, tehát az irodalom megbecsülése és megértése egyúttal emberi létünk morális és egzisztenciális biztosítója is –, az visszafordíthatatlanul buzdul fel arra, hogy tovább és tovább vigye azt az örökséget, ami kollektív megmaradásunk záloga is egyben. Ha Sütő András Erdélyben maradt, és szakrális szavakkal vallotta, hogy „maradok, másként nem tehetek!”, és azt üzenté barátjának, Görömbei Andrásnak, hogy „maradj velünk, s én veled maradok időm végezetéig”, akkor most mi is csak ezt fogadhatjuk: vele maradunk a mi időnk végezetéig is. És mindazokkal, akik általa is összefogott egy lélekkel, egy nemzetet alkotva állhatnak meg az időben és az Idők Ura előtt.

Requiem

Introitus Görömbei Andrásért és Nagy Gáspárért

Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.

Requiescant in pace. Amen.

Kelemen Erzsébet képverse

Korsós Bálint

A szép beszédű ember

Görömbei Andrásról a Sütő Andrásról szóló szabad szemináriumára bejárva első éves egyetemistaként az volt az első élményem, hogy milyen szépen beszél. S olyan témáról, amelyről mások akkor nem. A második pedig az, hogy amikor a *Csillag a máglyán* filmbemutatón a jelen lévő Sütő Andrástól megkérdeztem, hogy Kálvin az elért igazsági védelmével negatív hőse-e a filmnek, a kvázi forradalmár Servéttel szemben, akkor Sütőre nézve elmosolyodott. Mosolyában az volt: „lám a *kálvinista Róma* is megszólalt.” Akkor mondták mellettem, hogy pedig ő katolikus. Addig erre nem is gondoltam. (Sütő András éppen emiatt, és akkor került a Kolozsvári Protestáns Teológia református professzoraival éles vitába.)

Az előttünk járó magyar–történelem szakos csoport mentoraként több barátom is közeli ismeretségbe került vele. S mivel nekünk ő órákat nem tartott, speciálkollégiumaira jártunk, ez a tisztelet barátsággá akkor érhetett, amikor végzősökként, mint ifjú kritikusok bejárógathattunk az *Alföld* folyóirat estjeire, találkozóira, ahol feltűnt, hogy milyen megkülönböztetett figyelem övezi Andrást nem csupán a kisebbségi magyar irodalmak ott feltűnő jelesei, hanem a honi új próza legkiemelkedőbb képviselői (Esterházy és Nádas, de itt még Mészöly is említhető) részéről. Ezek a budapesti írók mintha a vidék magyarságának is készültek volna számot adni a debreceni irodalmi folyóirat szerkesztőségében. A helyzet így megemelt bennünket a nyolcvanas évek első felében, de Görömbei tanár urat még inkább, mert mintha őt tekintették volna a látogatók házigazdának ezeken a tanúságtételeken.

Hiszen az irodalom, még ha „alanyban és állítmányban gondolkozunk” is, akkor még „ügy” volt. S Andrásról is csak később terjedt el, hogy „együgyű”. Ami persze lehet szitokszó is, de én dicséretnek szánom. S igazából számomra a rendszerváltás után értékelődött fel ez az ügyszóval való töretlen ragaszkodás, hiszen akkor kevesen voltak azok, akik ugyanazt mondták előtte is meg utána is. Görömbei András ilyen ember volt.

Szerényen elfogadta az akkori népi írói csapat extremitásait is, mint a forradalmas hevület szélsőbalos és ugyanazon lélegzetvétellel az autentikus népiség apoteózisát, (a mából visszanezve a szélsőségről az antiszemita kiszólások jutnának eszünkbe, pedig ilyenről ott szó sem esett,) együtt zsoldározza a már kissé kapatos Czine Mihállyal, az egykori kántortanítóval, aki akkor a budapesti egyetem tanészékezője, s a vidéki irodalomtörténészek nagy hatású mentora volt. A későbbiekben mentorrá lett ő is, mindig két lépéssel a tanítványai előtt járva. A doktori vizsgám után kaptam meg tőle a nyomdából frissen kijött Nagy László-monog-

ráfíáját, ami az ő akadémiai disszertációja volt. Ezt most újra fellapoztam azzal a gyanúval, hogy igaz volna a bíráló, amely szerint túl szofisztikált eszközrendszerrel vizsgálta volna benne a mindösszesen két etikai szélső értéket összeszikkasztató Nagy László-lírárt, ámde újraolvasva a *Balassi Bálint lázbeszéde* című vers elemzésében még az egykori régi irodalmár iskolázottsága is hozzáad az interpretációhoz. S egy ilyen célzatú munka aligha elégedhetne meg a motívumkincs valamiféle csokorba kötésével, s a vaskos kötet elkerüli az egyes versek életrajzhoz öltésének kézenfekvő buktatóit is. Nagy László lírája módot ad az elemzőnek egy puszta szöveganyag belső összefüggéseire koncentráló tárgyilagos értékelésre.

A külhoni magyar irodalmakról írt első tablói *A csehszlovákiai magyar irodalom*, és a Bertha Zoltánnal, tanítványával közösen írt *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* persze nem ilyen zsánerűek. Ott mindenképpen szükség volt a teljes írói paletta elősorolására, még akkor is, ha ez a minőségi különbségeket eliminálta. A következő generációnak hagyhatta feladatul a differenciáltabb ítélezést.

A hatvanadik születésnapján harminc-egynéhány tanítvány köszöntötte az ő (korábban ki nem adott) tanulmánykötetének beszédes címét választó kötettel: *Cselekvő irodalom*, s sokan, sokfélék – köszöntöttük őt személyesen is. Ez a széles tematikai és műfaji spektrumot felölelő kötet – a szerteágazó pályákat futó, ámde alkotó módon az irodalom körül maradó tanítványok felvonultatásával – nyilvánvalóvá teszi tanári működésének eredményességét. A szép beszéd nem tért vissza üresen, még ha nem is mindjárt lehetett cselekedet belőle.

Nyár elején sokan találkoztunk a kötet szerzői közül a Farkasréti temetőben. Itt Andrást – a „kálvinista Róma” fél évezredes szellemiségének áramába csatlakozó egykori bencés diákot, Korzenszky Richárd tihanyi perjel méltóképpen búcsúztatta. A gyászmise előtt egy protestáns éneket idézett, majd a sírnál elénekeltette velünk a 90. zsoltár 1. versét. Ennek a Károli-fordítás szerinti utolsó versszaka hadd hangozzék itt fel: „És legyen az Úrnak, a mi Istenünknek jó kedve mirajtunk, és a mi kezünk munkáját tedd állandóvá nekünk, és a mi kezünknek munkáját tedd állandóvá!”

Balázs Ildikó

Tűzdelt Zülők, tűzdelt Paidagógusok...

Nem szeretem a *pedagógus* szót. Óvónőtől egyetemi tanárig széles a skálája Magyarországon. Bárki, aki hivatásszerűen gyerekekkel foglalkozik. Magam tanárnak tartom.

Am Görömbei tanár úr a szó legnemesebb értelmében pedagógus – is – volt. Bár látszólag nem törekedett rá, úgy hatott. Hogyan hat? – ezt sohasem tudhatja a tanár, amikor a katedrára lép.

Munkája hosszú távú. Készül órára, előadást tart, foglalkozást vezet, és évtizedek távlatából egy hangulat marad meg a diákban, hogy esetleg szigorú volt, következetes, vagy kellemes volt az órája, vagy gyomorszorongató volt a feleltetés, hogy sokat dolgoztak az órán, vagy csak az izzadságszag maradt meg, vagy épp a kerti varjak őszi hangulata társul az órához, a nevéhez. Bármilyen. Gondolkoznom kell.

Tanítványaim megkeresnek időről időre, beszélgetünk, és soha nem azt említik, hogy mit tanultak tőlem. Kedvesen biztatnak, hogy maradjak a pályán, hiszen úgysem vagyok jó másra, hogy tanárként hatok leginkább, hogy hasznos a munkám. „Haladjunk” – hallok többüktől, erre a szóra emlékeznek általában, hogy ezt mondtam mindig az óráimon. A hasznosság elve szerint hatok.

Egyszer a tévében hallottam egy visszaemlékezést: tanárból lett politikusról folyt a szó, hogy mi maradt meg egy diákja emlékezetében. Egyszer rászólt az egyik diákjára, aki hangosan rágta órán az almát. Egy úriember nem hersegteti az almát – szögezte le. Ennyi maradt meg amolyan tananyagon kívüli mondásként abból, amit éveken keresztül mondott. Vagy a tananyagon kívüli anyag fontosabb? Amiből nem kell vizsgázni, legfeljebb az élet mezején?

A legjobb tanárim a magyartanárok voltak. Sok emléket őrzök az általános iskolai magyartanárnömről. Mondattani ábrákat rajzoltunk sokáig, míg megtanultuk a mondatok logikai felépítését. Irodalmi versenyre nevezett be néhányunkat. Lefaragta a nyelvi kinövéseinket.

A középiskolai tanáromról már kevesebb emlékem maradt: végesincs körmölés, miközben humorizált: füstölni fog a tolluk! Az osztály kesztyűben, kabátban ült órákon télen, nem volt fűtés. Hogy mindennél többre értékelte, ha a diák nemcsak ismerte, hanem értőn elolvasta az olvasmányt. Néha szűrőpróbaszerűen rákérdezett egy-egy olvasmányrészletre – sokszor válaszoltam. Mit mondott Sütő drámájában Káin, ki az ő istene. Én vagyok az én istenem. Beírta a jelest.

Az egyetemen már nem volt idő mindent elolvasni. Pedig kellett volna. Az évfolyamon alighanem egyedül mentem világirodalomból úgy vizsgázni, hogy pont az anyag feléig jutottam az olvasmányolvasásos tanulással. A többség tartalmi összefoglalókat biflázott. Minek is?

Régi tanárok, régmúlt órák – mindnyájan elköltöztek ideátról.

Most utóbb egyik egyetemi tanárom is. Emlékezem az óráira. A hangulatot érzem ismét. A csendet. Karizmatikus egyéniség volt, kétségtelenül. A diákok figyelme feszült a teremben. A tanári precizitás hatott. Miközben lekerekített gondolatok értek el hozzánk, hallgatókhoz.

Emlékszem, egyik évfolyamtársunk egy korábbi évben már levizsgázott az előadás anyagából. Utána még egy szemeszterre beült ugyanarra az előadássorozatra. Nem jegyzetelt, hiszen jelesre vizsgázott irodalomelméletből. Öklével feltámasztott állal figyelt, mozdulatlanul. Néha hátranéztem, csodáltam ezt a rendületlen figyelmet és odaadást.

Mit adott elő? A vizsgára emlékszem, ahogy apró tréfákat mondott: Magát eltérítették? – kérdezte, amikor utolsónak értem be, ő meg már az ajtóban volt, elmenni készült. De visszafordult, és volt türelme levizsgáztatni.

Valahol távolban állt már akkor az előadóteremben, és azon túl. Egy másik világban, ahova betekintést engedett nekünk is egy-egy dupla óra erejéig, vagy azon túl, ha még időt szenteltünk a spirituális utazásra, startolva az irodalomkönyv lapjáról. Téli estébe forduló hömpölygő-súlyos debreceni délutánokon. Amikor a Nagyerdei körúton ködös pára ragasztotta az aszfalhoz a megsárgult leveleket, s a Biogal Gyógyszergyár penicillingomba-szaga az egyetemig ért. Hideg-magányosan. Vagy nyárelőn, amikor behallatszott a főépület manzárdjára is a szökőkutak mögül a zeneművészeti hallgatók trombitagyakorlata. Az ablakot nem csuktuk be, tűzött odakint a nap. Évszakok, terek, hangulatok.

Mire emlékszem? Eleven, mindig visszatérő emlékem: Weöres Sándorról adott elő. Psychét. Az apácás humoros verset. Meg azt a tréfás, pársoros diák-tanár-szülőcsúfolót.

*Pityu és Pöszi az óvodakertben mindenfélét sinálnak
ni mijen dicnók a többi óvodások körülöttük álnak
nézi a Paidagógosz néni
pfuj meekkora dizsnók
űrlapot és hegyes tollat ragad
dűhtől hullámozva ír:
Tüzdelt Zülök!
Máskor csináljanak jobb jerekeket.
És felelnek a zülök:
Kedves Paidagógász Néni!
Hun házasodunk hun meg elválunk
különb féle jerekekkel kísérletezünk.*

(Weöres Sándor: Kisfiúk témáira)

Vajh volt-e általános iskolai tapasztalata Weöres Sándornak? Hányszor eszembe jutott már a katedrán: Tisztelt szülők, máskor csináljanak jobb gyereket! Vagy szülőként a másik fél ríposztja: Hun házasodunk, hun elválunk, különféle gyerekekkel kísérletezünk.

Ezt a humoros versikét sokáig nem találtam a Weöres-összesben. Mégis szó szerint

emlékeztem egyetlen felolvasása után a helyzetre és csattanóra. Végül az internetes keresőprogram juttatott a szó szerinti változathoz, amit jó húsz éve interiorizáltam ama előadás után. Hol tanárként, hol szülőként – maximálisan azonosulva a versfigurákkal, bármilyen kacagást fakasztó is. Görömbei tanár úr ilyen anyagot szemelvényezett.

A jobbfajta tanárok megkínálják a hallgatóságot ilyen anyaggal is.

Nekem ez volt az óráiból maradandó. Végtere is valamelyik Görömbei-vizsgára készülve vizualizáltam magam előadótanárként, kezemben a nagyformátumú, teleírt irodalomfüzetemmel, versrészleteket mondva, huszonévesen még oldalnyi szövegeket megtanulva, visszamondva. Egy tanár aurájában dolgozva, akkor először – nolens volens – láttam magam előadni, vizsganyagot felmondva előadótanárrá minősülni.

Furcsa visszagondolni erre, hisz ádázan tiltakoztam a tanári pálya ellen, éreztem s átéreztem azt az ókori görög bölcsességet, miszerint akit az istenek nem szeretnek, abból tanárt csinálnak. Vagy egyenesen ékezet nélküli *tanart*. Lehet ennél rosszabb? Bizonyára. Görömbei tanár úr néhány éve, rektori hivatalát letéve, furcsán, elmerengve, de elevenen ábrázolta azt az időszakot, amikor visszatérő rémálomban rektornak látta magát. Ahogy egy bölcsész felvértezetlenségével, sebezhetőségével, de tiszta érveléssel tekintélyt próbál kivívni a bölcsészkaroknak, a bölcsésztanároknak, mint egy kései Don Quijote. Maga is átérezvén e küzdelem szélmalomharc voltát, ámbár a szándék és a hozzáállás a leghűbb lovagot is megszegyenítő lehetett. Nolens...

Ahogy immár tanárként visszajártam az egyetemre, nem változott semmit, csak arcát vékony pókhálórácok szabdalták, és gyakran monologizált az emlékeiről. Arról, amit megélt, amit formált, amit létrehozott. Ami történt, amit elviselt. Az édesapjáról. A családról. A lányai is megnőhettek, mert már nem sütötte el a gólyáknak első előadásokon: Imádom a nőket... – s mire fényleni kezdett a kolleginák tekintete, be is fejezte: „Négy lányom van és egy feleségem...”

Az útjairól beszélt, hogy fiatalkorában mennyit éjszakázott, Pestre járt hetente az írószövetség üléseire, két vagy több ember életét is élte. Meglopta az éjszakát, vonaton pihent úgy, ahogy – talán így rövidült az életfonal.

Mesélte, ahogy családja körében ült, és beleolvadt a zsvajba, a családi együttlét jó-tékony hangzavarába, s ahogy lányai fecsegték, hirtelen hozzáfordult a felesége: „Ha most beszélnél, mit mondanál?”

Ezen mosolygott. Befeleg mosolygott. De nem mondott semmit. Sem akkor ott a feleségének, sem nekünk, akiknek mesélte.

Hiszen beszélt eleget ott, hozzánk, munkáját végezte. Precízen, ihletetten. Nem lehetett, hogy ne hasson.

Ama vizsgán, melyen engem eltérítettek, mégiscsak jól szerepeltem, viszont megbukott egy évfolyamtársnőm. Én mintegy 4-6 évvel voltam idősebb csoporttársaimnál, ő 11-gyel – akkoriban, a '80-as évek végén még nem volt feltűnő korkülönbség az évfolyamtársak között. Mi ketten lógtunk ki a sorból. Egy pappleány meg én, egy kisgyerekes erdélyi. Össze is tévesztett bennünket Lenke néni, a könyvtár őre. Maguk-

ból kettő van? – álmélkodott nevetve, amikor egyszer együtt jelentünk meg ezzel az évfolyamtársnővel az egyetemi olvasóteremben. Valahogy kilógtunk az egyszorból. Mivel a '80-as években minimálisan megengedett korkülönbséggel egyenértékűzték a diákok, és egyenértékűzték egyetemre, halasztás alig volt, aki bukott, egy, legfeljebb két évet veszített, aztán folytatta tanulmányait, vagy távozott az egyetemről. Bukott, nem görgetett, ahogy most mondják. Nem adatott meg nekünk – ó, kinek is jutott volna eszébe! –, hogy rávénüljünk szülőkre, tanárookra, s évekre életformává tegyék a diákeletet. Igyekeztünk bekerülni, és mielőbb kikerülni az oktatási intézményekből.

Megbukott a Görömbei-kollokviumon az évfolyamtársnőm, és sírva jött le velem szemben a még Kossuth nevét viselő egyetem főépületének lépcsőjén. A magyar tanészék a harmadikon. Elsírta, hogy alkalmatlannak érzi magát, igaza volt az apjának, aki mindig lebeszélte a továbbtanulásról, de ő mégis makacs lévén, a rendszerváltással együtt felvételizett, szégyellte is már a felvételin, hogy az egyik felügyelő tanár osztálytársa volt tíz éve... És most ez a vizsga megerősítette alkalmatlanságérzésében.

Sokáig beszéltem a lelkére. Ez csak egy vizsga. Egy kollokvium, kisebb próbatétel. Még az elején vagyunk. Nem kell levonni belőle messzemenő következtetést. Ha akarja, végigveszem vele a sok idegen szót – persze, Görömbeit sokszor szótárázni kellett az *Idegen szavak szótárával*. Tendál – emlékszem, erre a kifejezésre, amit a kollokviumon többször használtam, hogy kompetensnek tűnjek. Végigszótárázom veled Görömbeit – vizsgáltam. Azt mondta, nem kell, azt meg tudja egyedül is csinálni, ha csak ezen múlik, akkor mégis megpróbálja ismét, ad még egy esélyt magának. Visszament uvézni, s jelest kapott.

Mégiscsak elfogulatlan lehetett az a tanár, ha abszolút érték nincs is, megpróbált objektíven értékelni. A pártatlanság mögött ott bújt meg az emberséges ember. Erről nem beszélt sem ő, sem mi.

Egy hangulat, ahogy a folyosón megy, füzeteket, könyveket visz egyik ajtótól a másikig. Előadást tart, a könyvtárba megy. Aztán a doktori iskolát mentorálja. Aztán rektor lesz. Majd leköszön, és csak a tanításnak meg a kutatásnak él. Meg a családnak.

1988-tól 2009-ig volt vele kapcsolatomban, hol lazán, hol szorosabban. Először elsőéves egyetemi hallgatóként, végül doktoranduszként. Először kollokváltató tanárom volt, majd a doktori bizottság elnöke, amikor a fokozatot szereztem. 21 év. Meglepő, ahogy változtunk mi is együtt, bár mindenki a maga módján másképp, Görömbei tanár úr csak 20 évvel volt idősebb nálam, bizony még adathatott volna neki jó pár év, hiszen nemrég ment nyugdíjba.

Mégis úgy tűnik, amit hátrahagyott, tanári, kutatói hagyatékát, az teljes életmű. Befejtette azt a maga csendes, precíz munkatempójában. Aligha kell kutakodni az után, amit nem írt meg, nem mondott el. Hisz mindenkinek hagyott hagyatékul néhány idézetet, kérdést, mondást, megállapítást, visszaemlékező kis életpizódót – amikből felépíti az emlékezet meghitt alakját.

Ha majd az idő felkér, és emlékeznünk kell.

Oláh András

eltévesztett pillanat

in memoriam Görömbei András

árnyékba dől a nap
a villanydrótokon egyensúlyzavarban
hintáznak a madarak
s a szélben hajbókoló akaratgyenge fák közt
idegen hangok töltik be a teret

az időt pórázra fogni lehetetlen: ez a nyár is
belenyúlik a rozsdaszínű őszebe
s az el sem varrt szegélyek gyorsan kibomlanak

iskolád végérvényesen bezárt
pedig azt hittük örökre nyitva áll
de egyetlen látogatód sincs már

rég volt amikor jöttél Nagy Gázsival Csoórral
– folyton visszajátszom azt a filmet –
bennünk a szomjúság álmodott
de semmi sem maradt igaz

fázunk ebben a nyárban
amely félve teríti asztalunkra szavaidat
összekucorodva didergünk
magunkra hagyva
– csak a fény siklik tovább

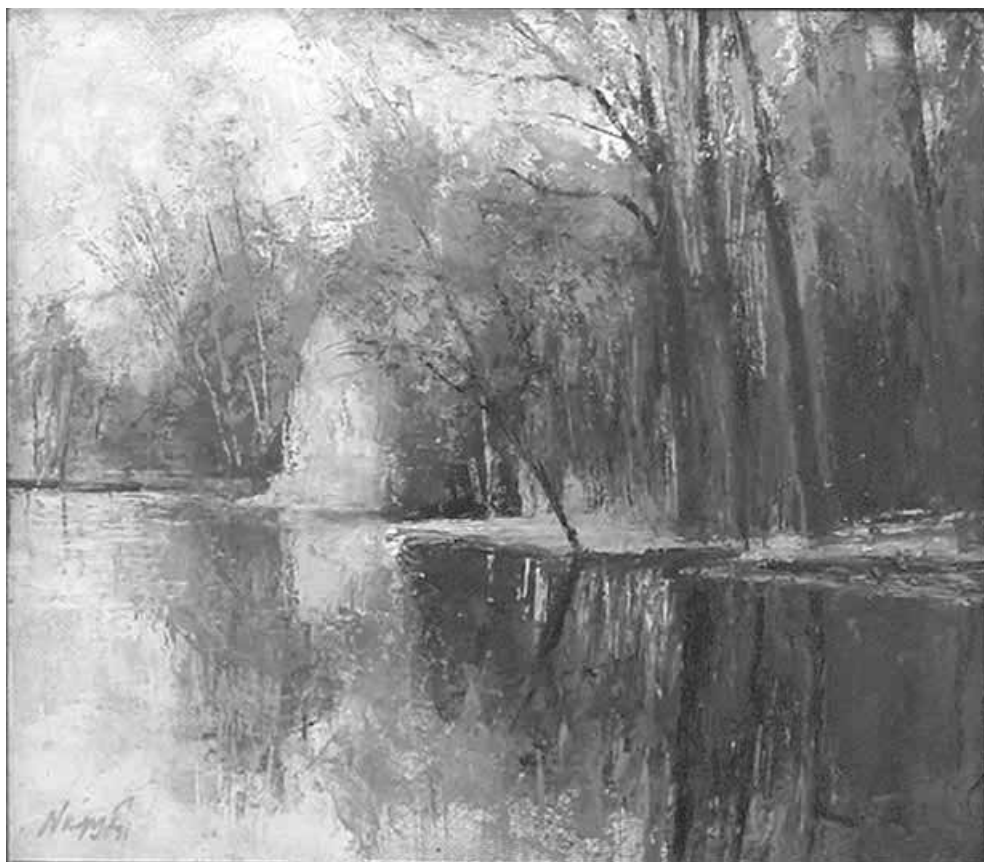
nem változik már semmi
csak elhalványodunk

nézz vissza a könyörtelen mulandóra
mint szélednek szét a levetett emlékek

élünk két világ között
a zsidóbarátok örök szent áhítatával
– ránk férne már egy kis béke

s hogy elkerüljük az emlékezet árulását
konokul a dolgok lényegét keresve
a sorok végén összeérünk mint fák az éggel

te pedig magad inkább halottnak tettetted
hogy magunkra hagyj dolgunk végezetlenül –

Felsőtárkányi tó

Lakner Lajos

„Szakad az ember veséje,
de az úrt álma belengi,
muszáj dicsőnek lenni,
nincs kegyelem.”
(Nagy László)

Személyiség és értéktudat

Görömbei Andrásra emlékezve

Emlékezni nem lehet akarattal. Vagy maguktól szakadnak föl múltunkból az emlékképek, vagy sehogyan. Görömbei Andrásra gondolva sokféle emlékkép villant föl bennem. Egy-egy pillanatra megállítottam e képek áramlását, hogy fölmérjem, képesek-e arra, hogy a mindennapi életfolyamból kiemelkedjenek, vagyis jellé váljanak, kimondjanak valamit, ami látszólag rajtuk kívül van. Ahogyan peregetek a képek, abban reménykedtem, hogy egyszer csak megáll a körforgás, és az egyik emlékkép hirtelen olyan lesz, mint egy levilágított fotópapír, melyen az előhívó hatására a semmiből előbukkan az értelmezhető, jelentéses kép. A kezdetben homályos és kontúrtales formák lassan kiélesednek.

De különös dolog történt. Nem a forgás állt meg, hanem az emlékképek rakódtak szép lassan egymásra. Hát persze, mondtam magamnak, akármelyik emlékképet választhattam volna, mert mindegyiken ugyanaz a Görömbei András tekint vissza rám. Ma talán különösnek tűnik a személyiségnek ez az állandósága. Már hallgatóként olyannak ismertem meg őt, amilyenek az utolsó években is láthatam. Szinte ugyanaz a tekintet, szinte ugyanaz az érzület, s szinte ugyanaz az elhivatottság. Bár az idő és a betegség láthatóan sokat romboltak rajta, személyisége magát azonban megőrizte. Mégsem az idő volt hát az úr! Ez csak a látszat. Abban a világban, amely számára megadatott, s ahogyan megélte, a romlással és a pusztulással szemben az egyetlen ideális és egyben reális lehetőségnek a személyiség integritásának a megőrzése tűnt. E téren is tanulhatott Barta Jánostól, akinek a szemléletében kitüntetett helyen állt a személyiség, s aki Görömbei András számára „erkölcsi és szaktudományi példakép volt egyszerre”. Többször hallottam tőle azt a történetet, amely arra bizonyos, hogy a személyiség integritásának és autonómiájának megőrzése akkor is lehetséges, amikor nem is gondolnánk. Történt, hogy a hálózat kísérletet tett arra, hogy beszervezze Görömbei Andrást. A terv kitalálói persze tisztában lehettek vele, hogy esetében ez lehetetlen, mégis megpróbálták. Barta, miután meghallotta tanítványától a történeteket, felháborodva és ordítva rohant ki a szobájából, milyen világ az, ahol az egyik legérzékenyebb

és legtehetségesebb tanítványával ilyen megtörténhet. Mindez egyszerre jellemző Barta Jánosra és Görömbei Andrásra. Nekem úgy tűnt, soha nem félt. Minden bizonnyal ez az eset is megerősíthette Görömbei Andrást abban a meggyőződésében, hogy a nyilvánosság a legfontosabb eszköz a hatalommal szemben.

Úgy látom őt magam előtt, mint aki folyamatosan perben áll a '89 előtti világgal. Minden cselekedete, így irodalomtörténeti munkái is, tanúságtevőnek mutatják. Olyan személynek, aki számára fontos, hogy folyamatosan tanúságot tegyen, s kész arra is, hogy szenvedjen az által megvallott ügyért. Hányszor láttam kialvatlanul, gyűrötten, mert még az éjszaka fontos volt harcba szállni valakiért, valamiért.

Hogy miért perelt és küzdött? Mindenki tudhatta. Görömbei András elkötelezettje volt az irodalom egy szeletének. Vallotta és tanúságot tett amellett, hogy az irodalmat „a nemzeti önismeret és történelemalakítás felelőssége gazdagította”. Épp ezért azok az alkotók érdekelték, akik számára az irodalom a nemzeti közösség felemelkedését elősegítő eszköz volt. Első hallásra az őt nem ismerők számára talán ijesztőnek is tűnhet ez, amikor annak lehetünk tanúi, hogy az ideológia folyamatosan uralma alá akarja hajtani a személyiséget, és intézményesíteni akarja a személyes meggyőződéseket. Görömbei András írásaiban azonban nem ideológiai panelekre ismerhetünk, hanem személyes meggyőződésére és hitvallására.

Voltak persze, akik számára akkor is furcsa lehetett, hogy írásaiban a megszólalásnak mindig személyes tétje is volt. Főleg abban az időben tűnhetett annak, amikor a magyar irodalomtudományt is elérte az elmélet mindenek felettségének a hite. Egyre gyakrabban lehetett hallani, hogy elmélet nélkül nincs mit belátni. Görömbei Andrásra azonban ezek a vélekedések nem hatottak. Úgy tartotta, hogy ha az *Ivan Iljics halálának* olvasása hozzájárulhat ahhoz, hogy jobb ápoló legyen valakiből, ha a művészet érzékennyé tehet a valóságra, s ha a szerelmes vallomásként verseket küldhet, akkor miért nem lehetne szerepe az irodalomnak a nemzeti közösség életében és formálódásában. Ismerte a kurrens és nagy hatású elméleti munkákat, de önmagukban nem érdekelték, inkább az, hogyan lehet a mű és a befogadó találkozását elősegíteni úgy, hogy megerősödjön az olvasó közösségi felelősségvállalása. Ugyanakkor képes volt arra, hogy elfogadja, vannak, akik másképp gondolkodnak az irodalomról. *A magyar irodalom története* kapcsán fogalmazta meg újra, hogy „értéktudat és annak vállalása nélkül (...) nem lehet irodalomtörténetet írni”. S egyben tette szóvá, hogy e vállalkozásból hiányoznak írók és művek. Tiszta beszéd. Nem lehet vele nem egyetérteni, mert mindenkinek vannak előfeltevései és elfogultságai. E mondattal azt üzenté, nem hamis objektivitásra, hanem a személyes motívumok bemutatására van szükség, mert ekkor mindenki számára világos lehet, milyen pozícióból beszél a szerző. S méltányosságra, más álláspontok iránti nyitottságra. Görömbei András soha nem

irodalomban gondolkodott, hanem kultúrában. Hitte, a nemzeti kultúra szövetébe ágyazott irodalom fontos kutatási téma. S a belátás, hogy az értéktudat mindig személyes, alkalmassá tette az övétől eltérő irodalomértékek és költői világok elfogadására. S a hallgatóit is erre tanította. Egyik szemináriumon Nemes Nagy Ágnes művei kerültek sorra. Vélemények, érvelések és elemzések hangzottak el. Akik nem ismerték költészetét, most alaposan tanulmányozhatták, akik nem szerették, felfedezhették versei különleges világát. Az óra végén Görömbei András még annyit mondott, hogy személy szerint nem *a* kedves költője, de a költő munkáinak értéke és irodalomtörténeti jelentősége vitathatatlan. Akkor kicsit rácsodálkoztam e mondatára, de jelentőségét még nem igazán fogtam föl. Ma már azonban tudom, ennél tisztább beszéddel és az elfogultság ilyen egyértelmű legyőzésével alig-alig találkozni.

Elhagyott kőbánya

Lajtos Nóra

Kései lamento

Görömbei András tanár úr emlékére

Írok majd egyszer szebbet is, jobbat is...
túl fájó még a lélekharang kolompja---
az ősz tincseibe bele-belekap a múlt,
és avar-boglyákat épít körénk az emlékezet...

Írok majd egyszer jobbat is, szebbet is...
ha majd a Vöröskő utcai kis szobája
ablakában újra virágba borul a hegyoldal,
és újradzsungelesedik a kedves budaörsi
kert, ahová azóta is – titkon - vissza-visszajár
mint hűséges kertész: a *balladát táncoló*
öröklét virágaihoz.

Írok majd egyszer arról is, miként szemlélte
az utolsó pillanatig az ablakból a világot,
mert el lehetett onnan látni – de ez csak az
ő titka – a polgári tyúkól-meleg szülői házig,
el a kedves költő zsiros városáig:
a gólyafélszékű, cserépkályhás *otthonig*,
el Brüsszeltől Csíkszeredáig,
el a Tejút-sűrű szép szavú *Irodalomig!*

Írok majd egyszer még erről is: amikor
harminchatfokos lázban égtünk mindannyian
abban a farkasréti kánikulában---
fullasztó volt a csönd és a magunkra hagyatottság,
a lélekindító Hiány mázsás érzése---

És végül írok majd egyszer arról is,
hogyan tanultam tőle becsületet és alázatot,
munkafegyelmet és szűkszavú mindentmondást...
de most még nem tudok gondolni másra,
csak a Mindenszentek imába hajló fohászára
és arra a soha nem felejthető napbarnított kézfogásra...

Köszönet és hála immáron örökké Érte,
hogy ismerhettem, tisztelhettem s tanulhattam Tőle!
Búcsúzom, Tanár Úr, de őrzi majd kedves lényét híven
felebaráti s örökmécsű tanítványi emlékezetem:
„Do-ona no-obis paa-cem, pacem!”

Rókus kápolna

Vitéz Ferenc

Tudta, hogy a mélység: magasság

Az éves szombathelyi mundérpróba után egy olyan középiskolából érkeztem a debreceni egyetem falai közé, ahol még 1983-ban is elvtársnak/elvtársnőnek kellett szólítanunk tanárainkat. Nem kevés lelkiemelő kellett mindehhez, noha edződtem már az általános iskolában, ahol osztályfőnököm (egyben falusi párttitkár) többször megalázott azért, mert konfirmáltam. Gyakran csak a gimnáziumi magyartanárnőm tartotta bennem a lelket, aki arra bátorított, noha nem árt ismerni a tankönyv ajánlásait: lehet, sőt legyen saját értelmezésem egy versről. Ezzel együtt is valóságos felüdülés volt az első cívisvárosi szemeszterben – mert hogyan kezdődhetne másként a találkozás a hirtelen kiszélesedett szellemi horizont három évtized múltán is leírhatatlanul szédlítő mámorával (?) – Görömbei András *Bevezetés az irodalomelméletbe* címre keresztelt óráit hallgatni, ahol persze az irodalomelmélet álcájában megsimogatott bennünket a tudós szeretet, avagy: a mélyről merítés alázatával fölvertezt tudás szeretete. (Jóval később Erich Frommnál találkoztam azzal a gondolattal, hogy a több tudás mindig a mélyebb tudást jelenti, ez a mélység visz bennünket mindig magasabbra, s elkerülhetetlen volt, hogy föl-villanjon előttem Görömbei András szellemi sziluetdje).

A harmadévet kezdve, dönthettem arról, fölveszem-e afféle harmadik szaknak a XX. századi irodalom speciális képzést, leginkább Görömbei András óráinak emléke csábított erre – nem lévén vele óránk a köztes félévekben. Tamás Attila Illyés Gyula- és József Attila-szemináriumokat tartott, Bertha Erzsébet világirodalmat és modern irodalomtudományt tanított, Fülöp László a 20. századi magyar regény fősodorban nem tárgyalt rejtelseibe vezetett be, s Görömbei András kurzusai az utolsó órákig élményszámba mentek: *20. századi magyar esszé*, *Nagy László költészete*, két szemeszteren át, *Határainkon túli magyar irodalom*. – Hol hallhattam volna másutt Németh László *A minőség forradalmáról*, Szekfű Gyula szabadságfogalmáról vagy Fülep Lajos, Karácsony Sándor, Tamási Áron népi (nemzeti) gondolatairól; Veres Péter létmegértő és rendteremtő világáról, Erdei Ferenc vagy Csoóri Sándor esszéiről?! S túlra tekintve, Tözsér Árpádról és Cselényi Lászlóról, Duba Gyuláról és Dobos Lászlóról, Végel Lászlóról és Gion Nándorról, Székely Jánosról és Kányádi Sándorról, Páskándi Gézaról és Farkas Árpádról, Szabó Gyuláról, az elementáris erővel új élményt adó Szilágyi Istvánról, de még Sütő Andrásról is?! Eme kurzusok bátorságot is adtak a tiszteleten és megértésen keresztül, némileg ellenpontozva a francia szakon tanult, kétségtelenül nagylélegzetű és szellemi nagyvonalúsággal vértezett, ámbár civilizált finomkodást. Azt sajnálom csupán, hogy a kiválasztottság-tudatban (mert évfolyamonként talán tízen sem

hallgattuk ezeket az órákat) nem fordítottam még több energiát arra, hogy jól éljek a számomra elérhető összes tudással (és szeretettel) a nyolcvanas évek második felében másutt még elérhetetlen forrásokban elmerülve. Látszólag mindenki ugyanazt tanulta, mégis mindenki mást: mert elsősorban Görömbei tanár úrtól nemcsak ismeretanyagot, hanem világszemléletet is kaphattunk, akár észrevétlenül – az éppen formálódó világképet ugyanis sokkal erősebben formálja egy határozott etikai alapú értékrend, mint a sok-sok betű.

Világképem (benne ízlésem, értékszempontjaim, elkötelezettségeim) alakulására tehát jelentős hatással volt Görömbei András (ám tagadhatatlan Tamás Attila és Fülöp László, az akkor ifjú Debreczeni Attila s a már akkor is tapasztalt Tegyei Imre, Nyirkos István és Hoffmann István, Keresztes László, a franciások közt Gorilovics Tivadar és Szabó Anna, Kiss Sándor, évfolyam- és szaktársaim sorában Bényei Tamás és Csontos János hatása is). A Görömbei-útmutatás talán semmivel sem volt erősebb, mint a speciális kurzusok többi hallgatójánál, ráadásul én nem lettem munkatársa, inkább ő segített engem később is. Eddig ugyanazokat mondhattam el, mint annyian még, ám hadd emeljek ki egy-két apró mozzanatot az „egyedi” élmények sorából.

Az egyik óra végén beszélgetésben maradván (négyen-öten lehettünk még ott), hirtelen az órára pillantott, és meginvitált a Régi Vigadóba – ott várja Ratkó Jóska, igyunk meg együtt egy pohár bort. Én addig igazi költővel nem boroztam, ráadásul a Ratkó-verseket hamar megszerettem, ha jól emlékszem, az előző évben (ami 1986 lehetett) vettem meg Görömbei András *Ki viszi át...?* tanulmánykötetét, benne a tíz évvel korábban írt *Mélyből jött költészet* című, Ratkóról szóló tanulmányával, ugyanekkor szereztem be a *Félkenyér csillag* című válogatott Ratkó-versek kötetét. A Békás-tó felé haladva még rögtönzött kiselőadást, ám kerek portrét kaptunk a költőbarátról (lencséként nőtt föl, s nem volt igazán büszke nagynénjére, a „ratkó-gyerekek” névadójára). „A hetykeség számára az erkölcsi önvédelem egyik formája” – mondta, – „kristálytiszta szenved, ezért a haláltól soha nem fél”. Meg kell vallani, az egy pohár borból üveg lett, s akik még kitartottunk, Görömbei András rávezető moderálásával hallhattuk a *Segítsd a királyt* sugalmazott megírásának epizódjait, az Antigoné-újrafordítás tervét vagy azt, hogy mit gondol Ratkó Jóska a versmegzenésítésekről (főleg a sajtójáról). A költő meghívott magához bennünket – a meghívással csak később éltünk: négyen kopogtattunk be a tóócskerti lakásba, borral, virslivel, Görömbei András ajánlásával, hónunk alatt egy négyeskönyv kéziratával. Rövid idő elteltével megvolt a nagyjából pozitív vélemény – az akkori négyünk közül ma ketten vagyunk benne nyakig az irodalomban (akkor arra biztatott, hogy ismerjük meg a majdani ellenségeinket, ezért nyomban elvitt bennünket az irodalmi napokra).

(...)

Legnagyobb megtiszteltetésnek nemcsak azt éreztem, hogy Görömbei András mindig őszinte szeretettel fogadta egy-egy épp megjelent munkám dedikációját, hanem azt, hogy elvállalta az újságíró Móricz Zsigmondról szóló, 2006-ban írt monográfiám lektorálását. Itt is azt éreztem, hogy egyszerre tapintatos, de szigorú, szeretve útbaigazító, ha kell, módszeres és tradíciótisztelő, de az új megközelítéseket is maradéktalanul támogató, tudós és ember. Úgy segített, hogy a kritikából is szinte azonnal elismerő építőkövet lehetett faragni. A megelőző évtizedekben „a magyar irodalomszemléletben erősen leértékelődött az irodalom egyéni és közösségi sorsot, életet formáló hatásának elismerése – fogalmazott. – Ezzel párhuzamosan Móricz életműve sem kapott értékéhez méltó figyelmet. Amikor pedig a kilencvenes évek elejétől megkezdődött az újraértékelése, akkor az elsősorban a modern irodalomelméleti iskolák szempontjaival mutatott rá Móricz értékeire. Azt tanúsította, hogy műveinek megalkotottsága sokkal összetettebb, mint azt korábban – dikciójának természetessége következtében – gondolták. Művészetének gazdag életismerete és szociális érzékenysége azonban az új elemzésekben háttérben maradt. Kevés figyelmet kapott gazdag publicisztikája, riporter, szerkesztői és kritikai tevékenysége.” A munkámat ezért is gondolta hiánypótlónak, kiemelve más értékek mellett a „tárgyhoz illő irodalmi érzékenységet”. Az olvasmányt érdekesítőnek tartotta, szemléletét kiegyensúlyozottnak, a stíluson, hangvételén megérezte, hogy Móricz publicisztikai, riporter, szerkesztői és kritikai munkáit az életmű szerves, értékes fejezetének tartom. Görömbei András megerősített annak az elképzelésnek a helyességében, hogy a riporter, publicisztikai munkásság elemzésébe bevonjam az írókat azokat a szépirodalmi műveit, amelyek műfajilag szorosan kötődnek a riporthoz. A Nyugat-fejezet után ezért elemzem *A boldog ember* című ’riportregény’-t, rámutatva, hogy milyen fontos szerepe volt ennek a műnek a falukutató irodalom életre hívásában. *A Pillangó mint ’debreceni idill’* című fejezetet azért is tartotta fontosnak, „mert az utóbbi évek új Móricz-értelmezései nem foglalkoztak kellő figyelemmel ezzel a kis remekművel”.

(...)

A könyvvilágon innen mondhatjuk: akár egy elsősorban főiskolai jegyzetnek készült monográfia lektorálása is rutinfeladat (mindeközben azzal a gyakorlattal is találkozunk, hogy a rutin mögött nem munka, hanem udvariasság áll). Ha viszont előtte nem tudtam volna, Görömbei András arra megtanított, hogy mindent vegyünk komolyan, amit egyszer elvállaltunk, s immár felelősek vagyunk azért, hogy jobbá váljék a munka, amelybe kényszerűségből vagy kérésre „közbeszóltunk”. Ehhez előtte nekünk kell jobbá válnunk, s ebben segíthet az irodalom. Az irodalom pedig mindenkinek segít. „Az irodalomból a szellem, az erkölcs, az érzés, a fantázia fénye sugárzik még azokra is, akik nem olvasnak.” Aforizmaigazságú

Görömbei András kulcsmondatainak egyike – a *Nemzeti önismeret* címmel kiadott, „elnöki” kulcsszavait tartalmazó kötetből –, olyan, az identitást meghatározó kérdést járva körbe, hogy miként nyilatkozik meg a nemzeti tudat és önismeret a nemzeti kultúra egészében. Arra is választ keresett, hogyan kap mértéket az ember létezésének tágasságához az irodalom segítségével; hogyan válik megismerhetővé általa a világnak minden olyan mozzanata, mely más eszközökkel föltárhatatlan; milyen nemzeti cselekvéseket inspirál történelmi pillanatokban; s hogyan teremti meg a maga struktúrájával az integrációban is elvileg igazodási keretként szolgáló sokszínűség eléréséhez a dialogikusságot. De az irodalom élte az anyanyelvet is, mely „az otthonvilág legfontosabb szervezőeleme” – így (Heidegger metaforáját követve) „a magyar nyelv a magyar lét háza”; „a nemzeti kultúrának az *anyanyelv* a közösséget meghatározó legfontosabb tényezője”; „az anyanyelv megőrzi a nemzeti közösség tapasztalatait, biztosítja folytonosságát”. Ha csak az itt sorban idézett kulcsszavakat szeretnénk sajátunknak tudni – nos, akkor is igen sok a tanulnivalónk! De a Tanár Úr példája megerősít. Például azzal az üzenettel, azzal a megfigyeléssel, amelyet Cs. Szabó Lászlóra is érvényesnek tartott, miszerint a nagy életműveknek „istentávtatuk” van – és hozzá hasonlóan, Sütő Andrásnál is fontosnak tartotta a „messzire világító mondatokkal, példázatokkal” teremtett távtat. A bizalom és a szeretet mögött azonban szükségszerűen nyílik meg a nyugtalanító kérdés: a Nyugat és a magyarságnemzet közt vajon milyen „távtat” látszik; a „civilizált”(?) Nyugat vajon nyitott-e a nemzetek mély rétegei (vagy egyáltalán: a nemzetek) felé? Amikor recenziálni vettem kezembe az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága kiadásában megjelent könyvet az elnöki kulcsszavakról, ez a mondat kíváncsított az írás végére: Talán nem ártana Brüsszel és Strassbourg fölé kiírni a Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című (1970-es) művének Görömbei által kiemelt üzenetét: „Legyetek erkölcsösek, merjetek egymás szemébe nézni!”

Bódis Zoltán

Emlékező szavak

Görömbei Andrásról keresgélem a szavakat. Az emlékeket, az együtt eltöltött időt nem törli el a halál, de széttöri a mondatokat, elbizonytalanítja az elmondható történetet. Csak töredék, csak szilánkok. Több nem mondható.

A professzor urat 1989-ben, elsőéves egyetemistaként szinte meg sem mertem szólítani, mert számomra akkor ő maga volt a megtestesült irodalomtörténet, s mindaz, amit 19 éves fejjel az irodalomról szóló beszéd kapcsán fontosnak éreztem, minden előadásában ott volt: pontos mondatok, világos rend, hit abban, hogy minden megszólalásnak értéke és érvényessége lehet. Amiről gimnáziumi tanárainnal csak magánbeszélgetésekben eshetett még szó – Erdély, Nagy Imre, rendőrségi kihallgatások, többpártrendszer, szabad választások –, az Görömbei András személyében jelen volt közöttünk. Mindemellett kiváló órákat tartott, amit nem csak azok hallgattak, akik számára kötelező penzumként írta elő a tanrend. A szó és a tett egysége.

A rendszerváltás után sokszor panaszkolt, hogy a régi barátok, egykori lelki-szellemi szövetségeseik milyen messze kerültek egymástól, s mennyire hiányzik a korábban megtapasztalt közösség. A politika, az aktuális ügyek-bajok oda húztak határvonalakat, ahová senki nem képzelte. Nem örült neki. Az ő víziója nem ez volt a szellemi életről. Nagyon fájlalta, amikor szóba került, hogy már senki nem ír levelet, mindenki csak telefonál. Tréfásan azt mondta, hogy a pincében őrzött levelekben ott van az elmúlt évtizedek magyar irodalmi élete, s az új idők, úgy tűnik, ezt a lehetőséget is véglegesen eltörlik.

Amikor Nagy László naplójának kiadásakor segédkeztünk a keze alatt, az általa legépebb szöveget kellett az eredeti kézirattal összevetni. Úgy lelkesedett egy-egy nehezen kibetűzhető szó megfejtése kapcsán, mintha valami ősi szent irat megfejtői lettünk volna, holott majdhogynem betéve tudta a szöveg minden ízét, pontosan emlékezett minden szereplőre, eseményre.

Aztán PhD-s hallgatója lettem, s végtelen türelemmel fogadta minden kísérletezésem, formabontó dolgozataimat. Soha nem voltam olyan szabad olvasó, mint az ő vezetése alatt. Mindent meghallgatott, még ha irodalmi szemléletével szöges ellentétben is állt a dolog, amivel „zaklattam”, s csak biztatott, hogy haladjak tovább az utamon. Nem volt kötelező olvasmánylista, csak annyit kérdezett egy-egy beszélgetés mellékszálaként, hogy olvastam-e már ezt és ezt. Mi a véleményem egy-egy frissen megjelent műről. És nem volt kérdéses, mert olvasni kellett, s ismerni minél több dolgot. Mindig volt egy ajándék könyv, amit az ember kezébe nyomott, s bebocsátást nyerhettem a „szentélybe”, könyvtárszobájába, ahol a

könyvek mellé mindig akadt egy pohár bor is, s a rönk-székeken kóstolgattuk a szavakat, vagy épp a verssorok között a zsiros kenyérből falatoztunk, amiről mindig megjegyezte, hogy mennyivel jobb ez, mint a rektori ebédek, ahol a protokoll még az ember étvágyát is elveszi...

Egy őszi délután épp a tanszéki irodájában beszélgettünk készülő PhD-dolgozatomról. Ő egyszer csak felállt a székről, az ablakhoz ment, s kinézett. „A legkisebb lányom most megy haza az iskolából, mindig megnézem, ha itt vagyok.” S talán ez az a mondat, amely minden más mellett a legjobban jellemezte őt. A figyelmes szeretet mondata ez, nem tolakodó, szabadságot ad, de mégis rábízhatjuk magunkat, mert ha kell, ott van, és segít. Úgy, hogy az a jó érzésünk támad, hogy mi magunk jutottunk oda, ahol vagyunk. Mégis szemével mindvégig kísér minket és vigyáz, ne tévesszünk utat.

Egy égi ablakból figyel minket tovább.

Vitorlások a tározón